

L'evolució de la cartografia de Catalunya durant els segles XVII i XVIII

Montserrat GALERA i MONEGAL
*Cap de Secció de la Cartoteca de Catalunya
de l'Institut Cartogràfic de Catalunya*

Presentació del tema

Les possibilitats de fer un seguiment detallat de la imatge de Catalunya durant els segles XVII i XVIII representaria un temps i un espai molt considerable —del qual no disposem— ja que durant aquest període, i amb les dades conegudes fins avui, es publicaren fins a 66 mapes de Catalunya diferents —38 del segle XVII i des de 1701 a 1800, 28—. En aquesta xifra no hi queden incloses les variants, ja que si hi comptem aquesta modalitat la xifra s'enfila fins a 152, sempre segons el resultat de les últimes investigacions.

En vocabulari cartogràfic, per variant s'entén aquell mapa, la planxa del qual ha estat lleugerament modificada respecte a la planxa de l'edició anterior. Aquestes modificacions afecten principalment l'any —per donar una sensació d'actualitat a un mapa publicat uns anys abans— l'editor —era freqüent el fet que els tallers de gravador canviessin de mans i, òbviament, el nou propietari, canviant només el nom propi podia aprofitar les planxes—, i també poden afectar alguna paraula del títol, algun detall ornamental o altri.

En aquesta intervenció, però, només es comentaran 6 mapes, 3 del segle XVII i 3 del segle XVIII, però que cal considerar-los prou significatius com per haver estat seleccionats entre un total de 66.

També cal informar que s'entendrà avui i ací per mapa de Catalunya. Es tindran en compte dues premisses: En primer lloc, es tractarà d'un mapa que abrasi la totalitat del Principat sense segregacions ni agregacions. Al parlar de segregació es vol indicar que no s'hi inclouen els mapes parcials, encara que la consegüent exclusió correspongui només a una

petita part del territori. Pel que fa als possibles territoris afegits, significa que ni tan sols els mapes de Catalunya i Aragó —molt abundants durant aquest període i inclús amb alguna mostra durant el segle XVI— hi seran considerats. I menys, lògicament, els de la Península Ibèrica, tot i que en ambdós casos les possibilitats d'una bona informació cartogràfica sobre Catalunya no té perquè descartar-se automàticament. La segona premissa que es tindrà en compte serà que aquests mapes de Catalunya han d'haver estat impresos.

Al voltant de la impressió dels mapes

La història de la impressió dels mapes no segueix pas el mateix camí que el de la impressió del llibre. Fent un brevíssim paral·lelisme entre els dos tipus de document, cal recordar que el primer llibre imprès al taller de Guttenberg fou una versió de la Bíblia, escrita en llengua llatina, coneguda amb el nom de *Bíblia de 42 ratlles* i que aquest fet succeïa l'any 1546. Fins el 1472, però, no s'imprimia el primer mapa. Fou inclòs en una edició de les *Etimologies* de Sant Isidor i es tractava d'un mapa dels coneguts amb el nom de *Theatrum Orbis*, per tant representava una concepció medieval del món. El 1477 es publicà a Bolonia l'obra de Ptolomeu, *Geographia*. Hi apareix publicat per primera vegada un mapa dibuixat seguint les línies, i l'escola del seu autor, el savi d'origen grec del segle II que fou recuperat durant el Renaixement i del qual també n'existeixen obres manuscrites anteriors a la data de la invenció de la impremta.

Les dificultats d'imprimir mapes respecte als llibres es basaven especialment en dues causes: en el format del mapa, que en principi era quasi sempre relativament gran, i en segon lloc en els problemes que es presentaven per imprimir la toponímia a partir d'un gravat sobre fusta: la llegibilitat era difícil. Per això, el pas de la xilografia al gravat en coure fou decisiu per impulsar la publicació de mapes en més bones condicions i resultats. Això succeïa cap a la meitat del segle XVI i es manifestà especialment als Països Baixos, i concretament a Anvers, ciutat on residien els gravadors més prestigiosos. Famílies amb dues i inclús tres generacions es dedicaren a aquesta professió; els casaments entre ells eren freqüents, circumstància que feia que els cognoms es repetissin i es creuessin.

Segle XVII

El rol i l'obra de Mercator i Ortelius en la història de la cartografia

Dins d'aquest context cultural, àrea geogràfica i època, cal destacar dues grans figures de la història de la cartografia moderna: Mercator i Ortelius. Ambdós marcaren l'evolució i l'avançament de les tècniques cartogràfiques de la primera meitat del segle XVII com a resultat de l'embranchida que ells mateixos impulsaren al final de la centúria anterior.

Gerard Mercator (Rupelmonde, 1512 - Duisburg, 1594), fill d'una família d'origen alemany de nom Kremer, usà sempre el seu nom llatinitzat. Fou cartògraf, gravador fabricant d'instruments, de globus terraqüis i de globus celestials i especialment cal considerar-lo com a científic en tant que descobridor de la projecció que ha passat a la història amb

el seu propi nom: projecció Mercator. Per raons polítiques s'hagué de traslladar a Alemanya, a Duisburg, on hi havia més tolerància religiosa que a les terres flamenques que pertanyien a la corona espanyola.

Abraham Ortelius (Anvers, 1527-1598), fou principalment editor i comerciant de mapes, motiu que li proporcionà la possibilitat de viatjar per molts països europeus. Estava instal·lat a Anvers. El 1575 fou nomenat geògraf del rei d'Espanya, Felip II.

Eren dos personatges que podien haver estat contrincants, rivals, competidors. Però no ho foren. Ortelius qualificava Mercator com el «Ptolomeu de la nostra època» i Mercator, per la seva part, engrescà sempre el seu company d'Anvers a publicar obres cartogràfiques que ell mateix assessorava.

Per completar aquesta introducció que ens permetrà situar els mapes de Catalunya de les dues centúries citades en el títol, cal encara fer una referència a les dues obres cartogràfiques cabdals dins de la història de la cartografia i els autors de les quals són Ortelius i Mercator, respectivament.

Ortelius és l'autor del *Theatrum Orbis Terrarum*¹ i cal considerar-lo un fruit de la bona avinença que hi havia entre els dos autors esmentats. Es tracta d'una compilació o recull dels mapes més importants que s'anaven publicant principalment als Països Baixos. No es pot parlar encara d'atlas, ja que tot i ésser-ne la mateixa idea, seria un anacronisme.

El quadre I dóna informació important sobre l'obra.

Les nombroses edicions (34 en 42 anys) i les 7 llengües diferents en que fou publicat el *Theatrum Orbis Terrarum* acrediten la difusió, prestigi i bona acceptació de l'obra.

Per la seva part, Mercator publicà l'obra *Atlas Sive Cosmographicæ Meditationes de Fabrica Mundi et Fabrica Figura*.² També es tracta d'un recull, però amb una clara dife-

Quadre I

Edicions del *Theatrum Orbis Terrarum* d'Abraham Ortelius. Edicions simples i amb l'*Additamenta*.

Llatí <i>Theatrum Add.</i>	Alemany <i>Theatrum Add.</i>	Francès <i>Theatrum Add.</i>	Neerlandès <i>Theatrum</i>	Castellà <i>Theatrum</i>	Anglès <i>Theatrum</i>	Italià <i>Theatrum</i>
1570 1571			1571			
1573 I 1573 1574 1575	1572 1573 I 1573	1572 I 1574	[1573]			
1579 II 1579 II 1580	1580	1581				
1584 III 1584	III 1584	III 1585 1587		1588		
1589 IV 1590 1591 1592	[1589] IV 1591			[1593]		
[1595] V 1595	V 1597	1598	1598			
1601 1602 *	1602			1602		
1609 *					1606	1608 *
1612 *				1612 *		1612 *
15 6	5 4	4 2	3	4	1	2

Total d'edicions *Theatrum Orbis Terrarum*: 34

Total d'edicions amb l'*Additamenta*: 12

* Edicions on hi ha inclòs el mapa de Catalunya

Font: KOEMAN: *Atlantes Neerlandici*, Vol. III, pàg. 31

rència respecte al *Theatrum Orbis Terrarum*. Així com Ortelius, en tant que editor, es va limitar a publicar l'obra d'altri, Mercator publicà la seva pròpia obra, en tant que cartògraf i científic. I ací ja s'ha usat el mot *atlas* com a sinònim de compilació de mapes.

Quadre II

Edicions de l'*Atlas Sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et fabrica Figura* de Gerard Mercator

Text Llatí	Text Francès
1595	
1602	
1606	
1607	
1607	
1608	
	1609
1611*	
1611*	
1612*	
1613*	
	1613*
	1613*
1616*	
1619*	
	1619*
	1619*
1623*	
1623*	
	1628*
	1628*
1630*	
1630*	
16	7

Total d'edicions: 23

* Edicions on hi ha inclòs el mapa de Catalunya

Font: KOEMAN: *Atlantes Neerlandici*, Vol. II, pàg. 293

Nota: Aquest mapa de Catalunya es publicà també en edicions posteriors de Mercator, amb altres títols.

Es publicaren 16 edicions en 33 anys, en llengües llatina i francesa. I si es considera el nombre de tirades editorials diferents, aquestes 16 edicions passen a ésser 23.

Aquests elements introductoris de caire tècnic, d'àrea geogràfica, de figures d'història de la cartografia i de les seves obres més representatives s'han considerat útils per situar en el seu context l'ambient cartogràfic que es respirava a principis del segle XVII en rela-

ció als mapes del Principat de Catalunya publicats, sempre a partir dels coneixements i dades de que disposem avui en dia. I si ací avancem que el primer mapa conegut i publicat del Principat és de l'any 1603, al títol d'aquesta conferència podria afegir-s'hi el matís que l'inici del segle XVII coincideix amb la publicació del primer mapa de Catalunya.

Comentaris d'alguns mapes de Catalunya del segle XVII. Els mapes de l'escola dels Països Baixos

El primer dels sis mapes de Catalunya seleccionats per aquesta intervenció correspon a la imatge de la il·lustració núm. 1. Està inclosa dins l'obra d'Ortelius, ja comentada, *Theatrum Orbis Terrarum*, en la seva edició llatina de 1603 i en d'altres edicions que estan indicades mitjançant un signe específic en el quadre 1 corresponent a la trajectòria editorial de l'obra orteliana.

D'altra banda, i tal que com ja s'ha dit abans, estem davant del primer mapa de Catalunya estricta, publicat, sempre segons l'estat actual dels coneixements sobre aquest punt. Aquest mapa mereix alguns comentaris específics. En primer lloc, a l'angle superior esquerra hi ha una cartel·la amb el títol: *Cataloniæ Principatus Novissima et Accurata Descriptio*, i a continuació: *Antverpiæ: excudebat Joannes Baptista Vrints*. Aquest personatge, Joannes Baptista Vrints, fou un conegut editor d'Anvers que l'any 1601, després de la mort d'Ortelius el 1598, adquirí els drets i els drets de publicació del *Theatrum Orbis Terrarum*. Quasi doncs immediatament d'aquesta transacció, Vrints inclou al *T.O.T.* la imatge de Catalunya.

A l'angle inferior dret del mapa hi ha una altra cartel·la en la qual s'hi llegeixen els noms de Bernat de Cardona, abat de Cuixà, i d'altres il·lustres personatges que corresponen a les autoritats civils, militars i religioses de Catalunya. Eren els diputats i oïdors de comptes nomenats per a la Generalitat de Catalunya per al període de 1602 a 1605 i a ells se'ls hi dedica el mapa. Quin significat pot tenir aquesta dedicatòria i quina relació podia tenir Vrints amb la Generalitat de Catalunya? Lamentablement encara no estem en condicions de donar una resposta concreta a aquests interrogants. Sí que es pot afirmar que la Generalitat de Catalunya hauria tingut alguna relació amb la inclusió de la planta de Catalunya al *Theatrum Orbis Terrarum* —no es dedica en va un mapa a il·lustres personalitats institucionals— i possiblement també en la seva confecció.

Sobre aquest darrer punt s'ha de dir que es tracta d'una peça amb un perfil força correcte, amb una gran abundància de toponímia de grafia catalana en general ben ubicada. Tant la xarxa hidrogràfica com la orogràfica gaudeixen d'un grau de rigorositat molt acceptable. Si es parteix de la base que és el primer mapa individual del Principat de Catalunya i es compara amb la informació que donaven els mapes anteriors de la Península Ibèrica, inclús algun de Catalunya i Aragó, sorprèn aquesta profusió d'informació, que només pot respondre a un treball de molts anys dut a terme per part, possiblement, d'uns equips de gent i dels quals no en tenim cap notícia concreta. Només cal insistir en la possible relació de la Generalitat de Catalunya en aquesta tasca cartogràfica ingent. Relació que amb certesa sí que es dona amb l'autor del text que acompanya el mapa —d'altra banda el més llarg i ben documentat de tota l'obra— el pare F. Diago, que rebé l'encàrrec de la Generalitat per a la seva redacció.³

Ara bé, és aquest realment el primer mapa de Catalunya imprès que va existir? El dubte ve a partir del text manuscrit del jesuïta català Pere Gil, autor d'un llibre titulat *Llibre primer de la historia Cathalana...* que acabà l'any 1600. Aquest interessant text manuscrit conservat al Seminari de Barcelona fou publicat pel geògraf Josep Iglésies l'any 1949.⁴ Pere Gil escriu el seu llibre amb un mapa de Catalunya al davant, per les contínues referències que fa envers a aquest document. La més explícita és:

«En una mappa curiosa que viu jo feta de ma lo any 1596 la qual estava en la Baylia General, se contenia en un Epitafi llati breument sifrada la longitut, latitut, figura i cosas particulars de Cathaluña, lo qual Epitafii diu desta manera»⁵

Mes endavant el mateix Gil diu:

«para que en ditas Mappas manuscriptas y estampadas de Cathaluña, que estan curiosa y extensament fetas, los puga veurer tots o casi tots; y los sitis, y posturas dells»⁶

Aquestes afirmacions no es poden pas obviar. I la cautela, mentre no s'aprofundeixi més el nivell d'investigació actual, ha de presidir afirmacions massa categòriques, ja que la descripció que fa l'autor sobre el mapa que està consultant, —«estampat», segons les seves pròpies paraules escrites abans del 1600—, no coincideix del tot amb la que uns anys més tard es publicaria al *Theatrum Orbis Terrarum*. Avui només estem, en condicions de dir que el mapa editat per Joannes Baptista Vrints, dedicat a la Generalitat de Catalunya i publicat al *Theatrum Orbis Terrarum* és el primer mapa de Catalunya publicat i conegut.

Quan la imatge de Catalunya de l'editor Vrints s'havia ja publicat en tres edicions del *Theatrum Orbis Terrarum*, 1603, 1608, 1609, (cf.: quadre I) l'altre gran cartògraf citat a la part introductòria, Mercator, inclou dins la seva obra *Atlas Sive Cosmographicæ Meditationes de Fabrica Mundi et Fabrica Figura* la planta de Catalunya, a partir de l'edició de 1611 (cf. quadre II). —Per a dir-ho més rigorosament, foren els hereus mercatorians, el seu gendre Hondius, ja que Mercator havia mort el 1595. Correspon a la imatge nº 2

El valor d'aquesta inclusió rau en el fet que una obra tan prestigiosa com l'*Atlas* de Mercator incorporés una nova planta de Catalunya a les seves edicions. Segons la informació del quadre II es pot comprovar que a partir de l'aparició d'aquest mapa en l'edició de 1611, ja queda inclòs d'una manera permanent a totes les edicions posteriors de l'obra mercatoriana. Tot i ésser una imatge i un perfil semblant a la versió orteliana de 1603, es tracta d'una planxa diferent, en la que han desaparegut els senyals d'identitat propis de la versió anterior i han estat substituïts per un títol propi i una informació toponímica diferent, si bé molt similar.

Ens trobem, doncs, que les dues primeres imatges de Catalunya que coneixem, es publicaren en les dues obres cartogràfiques més prestigioses i que portaven la empremta i el segell de les també dues figures més grans de la història de la cartografia del moment, i que són considerats com els pioners de la cartografia moderna. I val la pena d'insistir que ambdós presentaren una imatge del Principat que cal catalogar com a molt correcta, fruit de moltes hores de treball i dedicació i, seguint una de les característiques de la cartografia produïda als Països Baixos, bellament i artística decorades.

La contribució francesa als mapes de Catalunya del segle XVII

Si fins a la primera meitat del segle XVII la cartografia flamenca era considerada com a capdavantera, a partir de la segona part del segle aquest lideratge passa a ostentar-lo França. La monarquia absoluta dels reis francesos, especialment Lluís XIV, incorpora a la seva cort una sèrie de col·laboradors i tècnics entre els que no hi són absents els cartògrafs i els geògrafs. Així, la tradició familiar de les sagues flamenques queda substituïda per una institucionalització de la professió. En conjunt això dóna resultats positius ja que suposa l'aplicació de noves tècniques que, subvencionades des de l'administració, permeten millorar el resultat dels treballs cartogràfics.

L'aportació francesa als mapes de Catalunya és abundant. Una sèrie de raons de tipus històric ho justifiquen i corroboren. Les guerres en que es veié immersa Europa durant aquests anys del segle XVII afectaven de ple els interessos de les corones espanyola i francesa —cal només recordar la Guerra dels Segadors— i per a dur endavant les campanyes bèl·liques era necessària una bona cartografia que proporcionés un coneixement correcte del territori. Està clar que la posició geogràfica de Catalunya, especialment la zona dels Pirineus, requeria ésser objecte de l'atenció dels cartògrafs francesos.

Comentaris sobre un mapa de Catalunya de l'escola francesa

Com a model de la gran proliferació de mapes del Principat sortits dels tallers francesos s'ha seleccionat un mapa del cartògraf Nicolas Sanson d'Abbeville. Aquest autor nascut a Abbeville, 1600, i mort a Paris el 1667 fou el fundador d'una dinastia de cartògrafs francesos del mateix nom i tingué el càrrec públic de geògraf del rei. La seva aportació a la cartografia de Catalunya el situa com l'autor més prolífic en tant que productor de mapes del Principat. Entre 1660 i 1700 aproximadament es publicaren 8 mapes de Catalunya diferents que portaven el nom de Nicolas Sanson. I si comptem les variants, aquest nombre s'amplia fins a 32 mapes.

D'aquests 8 mapes esmentats que signà Nicolas Sanson, s'ha seleccionat el que correspon a la imatge núm. 3. Es tracta d'una peça que ofereix una nova imatge del Principat, ben característica de Sanson —motiu pel qual es coneguda amb el nom de sansoniana— i que tal com es pot observar presenta un aspecte excessivament arrodonit i avançat cap a la banda del mar. Aquest perfil fou també imitat per altres cartògrafs francesos, neerlandesos, italians, alemanys, de les darreries del segle XVII i de part del següent.

Concretament la peça que comentem té les següents característiques específiques: porta data de 1660 —per tant només un any més tard de la signatura del tractat dels Pirineus— i en el títol ja hi consta la següent frase: *Mais le comte de Rousillon ou est l'Evesché d'Elne transferé a Perpignan, où sont les Véguerie de Perpignan, Sou Véguerie de Valspir; Véguerie de Vilefranche en Conflans, Sou Véguerie de Capsir; encor Le val de Carol, La Torre de Cerdañe, & dans le Comté de Cerdagne, sont a present reunis a la France.* Això suposa una actualització de la realitat molt poc habitual en la cartografia de l'època. I, per tant, un sentit de la rigorositat per part del seu autor. S'ha de comentar també el fet que en aquest mapa hi apareix una correcta delimitació de les 16 vegueries en que estava dividit el Principat abans del tractat dels Pirineus. És un dels primers casos en que aquesta informació fronterera és donada amb fidelitat puntual.

Talment com en el cas dels dos mapes comentats al parlar de la cartografia dels Països Baixos, aquest treball de Sanson està també inclòs en un dels atlas més prestigiosos sortit dels tallers francesos de la segona meitat del segle XVII.⁷ Es tracta d'una obra que la doctora Mirelle Pastoureau, conservadora del Département des Cartes & Plans de la Bibliothèque Nationale de Paris i autora de l'obra de referència *Les Atlas Français, XVIe-XVIIe siècles* —imprescindible per a l'estudi de la cartografia francesa durant els dos segles que es mencionen al títol—, la considera com el primer atlas mundial francès. D'altra banda, però, es tracta d'una obra sense competència econòmica possible amb els atlas que s'havien publicat anteriorment als Països Baixos. Les subvencions que Sanson rebé de l'església i del govern feien impossible, inclús, la possibilitat de rivalitzar-hi.

El present mapa de Catalunya es publicà per primera vegada a l'obra esmentada en l'edició del 1665. En el quadre núm. III es pot consultar la trajectòria editorial de l'atlas sansonià amb la informació complementària de l'aparició d'aquesta imatge de Catalunya en les diferents edicions.

Quadre III

Edicions de Cartes generales de toutes les parties du monde, ou les empires, monarchies, republicues, estats, peuples, & c. de l'Asie, de l'Afrique, de l'Europe, & de l'Americque, tant anciens que nouveaux, sont exactement remarqués, & distingués suivant leur estendue. Par le Sieur Sanson d'Abbeville, Geographe ordinaire du Roy.

1658
1665*
1666*
1667*
1670*
1675* (amb el títol <i>Cartes générales de la géographie ancienne et nouvelle</i>).
1676*

Total d'edicions: 7

* Edicions on hi ha inclòs el mapa de Catalunya

Aquest mateix mapa a partir de la darrera edició de *Cartes générales ...*, 1676, es continua publicant fins a l'any 1706, almenys en 8 ocasions més⁵.

Font: PASTOUREAU: *Atlas français*, p. 402.

Segle XVIII

Talment com per al segle XVII, al començar la presentació de la cartografia de Catalunya en el segle següent, cal fer unes brevíssimes consideracions de caràcter general.

Les tècniques emprades en la centúria anterior havien començat a donar resultats relativament correctes en la confecció dels mapes de molts països europeus. La xarxa geodèsica que ja s'havia dibuixat al país francès i que havia estat subvencionada pel govern havia permès un bon avançament en el coneixement del terreny. A l'Estat espanyol no es disposava encara d'equipament suficient per a competir-hi. S'havia d'arribar al tercer terç del segle perquè aquestes tècniques hi fessin els primers passos.

Pel que fa a la cartografia de Catalunya, i per a aquests cent anys, es parlarà també només de 3 mapes del Principat. Tots tres publicats a Barcelona i signats per cartògrafs catalans. Es tracta de tres peces que foren publicades de forma individual, per tant, al contrari que per als mapes comentats per al segle XVII, no pertanyen a cap atlas ni publicació col·lectiva.

En primer lloc cal referir-nos al mapa, obra del cartògraf Josep Aparici. Correspon a la il·lustració núm. 4

L'autor (Caldes de Montbui, 1653 - Barcelona, 1731) fou geògraf i membre de l'Acadèmia dels Desconfiats. La seva feina de recaptador d'impostos li permeté de recórrer tot el Principat: La «*Descripción y Planta del Principado de Cataluña echa por Joseph Aparici Mercadel, cuya mapa esta escrita aparte desumano haviendo visto y midido todo lo que en ella se alla trabajado 1708*», text que es comentarà més endavant és prou explícita per avalar l'anterior afirmació relativa al coneixement directe del terreny.

Del punt de vista polític fou un home identificat amb la causa borbònica, fet que a partir de l'acabament de la Guerra de Successió li proporcionà l'ocasió de publicar el 1720 el present mapa que havia estat elaborat des de molts anys abans. L'any 1769 en sortí una segona edició, amb una planxa diferent i amb una informació cartogràfica molt semblant. Està dedicat al rei Felip V^e —tal com consta a la ornamentada i bella cartel·la— el qual opinava, talment com el seu avi el rei de França, que un mapa no serveix només per a la guerra, sinó que també és un símbol de cultura i d'un cert nivell econòmic del país.

Aparici projectava probablement publicar un text acompanyatori del mapa i que respon al títol citat anteriorment: «*Descripción y Planta del Principado de Cataluña echa por Joseph Aparici Mercadel, cuya mapa esta escrita aparte desumano haviendo visto y midido toto lo que en ella se alla trabajado 1708*». Existeix també una segona versió, més treballada, que cal situar cap al 1715. Porta el títol «*Description del Principado de Cataluña por Joseph Aparici Mercadel de Barcelona, natural de Caldes de Monbuy*». Aparici no aconseguí dur a terme aquesta publicació i els dos textos restaren inèdits fins a l'any 1946 en que els donà a conèixer el geògraf Salvador Llobet, que ha mort recentment a Granollers després d'una fecunda vida de dedicació a la geografia.⁸ L'original manuscrit d'aquests textos es conserva a la secció de reserva de la Biblioteca de Catalunya.⁹

Pel que fa al contingut del mapa es poden esmentar molts elements que li són propis i que tenen un gran interès cartogràfic; però només es citaran els més importants. En pri-

mer lloc, i relatiu al seu perfil i nova imatge del Principat, s'observa una línia molt més correcta que la dels casos anteriors. No en va és el resultat d'haver tingut presents els mapes publicats fins al moment i el fet d'haver obtingut ocasió de tornar a fer tot el territori a peu, tal i com queda prou clar i especificat en el títol del primer dels dos manuscrits acabats de mencionar. Element de gran interès és la presència de les dues divisions administratives, les vegueries i els corregiments, en un mateix mapa, per tant a una mateixa escala. Els corregiments eren un producte de la Llei de Nova Planta i substituïa a l'antiga divisió ancestral de Catalunya, les vegueries, que havien estat vigents gairebé 500 anys. També hi apareix la divisió dels bisbats de Catalunya.

Es digne tanmateix de ressaltar la presència d'una informació que consta a la llegenda i que respon a: *Ciudades, villas grandes, villas pequeñas, lugares grandes, lugares pequeños*. Possiblement el coneixement que tenia del cens i altres característiques d'aquests nuclis li permeté establir aquesta classificació. Pel que fa al seu poble natal, Caldes de Montbui, és citat en el mapa com «Caldas Patria del autor». Aquest mateix afegitó el trobarem a la *Carta Geométrica de Galicia... levantada y construida por Domingo Fontán*, 1845 a escala 1:100.000. en aquesta ocasió Fontan escriu: «Santa Maria de Portas, patria del autor». Es tracta d'una parròquia del municipi de Portas de l'actual província de Pontevedra.

Molts més comentaris suggereix la lectura d'aquest mapa i que no és ací el moment de fer. Sí s'ha de citar, però, el fet importantíssim que el mapa de Josep Aparici representa la primera aportació d'un català signant un mapa de Catalunya. Des de 1603 que l'editor Vrints publicà el primer mapa de Catalunya conegut, —del qual se n'ha parlat en el seu moment—, i fins l'any 1720 en que Aparici publicà la primera edició del seu mapa, sempre la imatge de Catalunya havia estat emparada per la signatura de cartògrafs de més enllà de les fronteres de la Península Ibèrica, amb l'única excepció del mapa signat per l'aragonès Josep Pellicer de Salas y Tovar publicat l'any 1643.¹⁰

L'Institut Cartogràfic de Catalunya va publicar l'any 1988 una edició facsímil del mapa d'Aparici (1769), a partir de l'original existent en els fons de la Cartoteca de Catalunya de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.¹¹

El següent mapa del segle XVIII a comentar, també correspon a un treball signat per un català: Oleguer de Taverner i d'Ardena, comte de Darnius (?, 1676 - Barcelona, 1727). Correspon a la il·lustració núm. 5. Tal i com s'observa ja a primera vista es tracta d'un mapa que recorda novament la imatge abombada que va imposar l'escola sansoniana.

Està voltat d'una orla molt ornamentada formada per la cartella clarament barroca presidida per la imatge del rei i pels plànols de 23 ciutats fortificades corresponents al Principat, la Catalunya Nord i alguna d'Aragó. El mapa en si és una planta del territori, que inclou encara la Catalunya Nord —explicitada en el títol del mapa: *Nuevo Mapa del Principado de Cataluña y sus confines* i en la seva llegenda posterior on s'actualitza la situació dels territoris ultrapirinencs: «... oy poseehe grà Parte el Rey de fràcia...»—. La divisió administrativa que hi consta és la corregimental —els 12 corregiments i el districte de la Vall d'Aran— tot i que en el títol fa encara referència a les vegueries.

El mapa està traçat en funció d'un objectiu: la xarxa de camins del Principat. Novament l'explicitat del títol n'és una prova clara i contundent: «... allanse descritos los caminos d'una ciu^d a otra como también d las villas gradres a las ciu^{des} para la mayor comodidad d los Camin^{tes}, y en Particular d las tropas q^{do} han de mudar d Quart, Con advertencia q̄ los caminos en q̄ se puede pasar ē coche o carro senotan enesta forma = los q̄ no son capases d ruedas tienē esta señal y los q̄ se hallan ē malissimo Terreno esta forma a q̄ se añade las Ideas d otros q̄ no està executados cō la señal ===== q̄ pass^{do} Por ellos se evitarā malos desfiladeros, Se notā todas las Pue^{tes} q̄ ai ē los ríos». El fet de comptar amb una correcta xarxa viària era un objectiu prioritari del propi rei Felip V per la necessitat d'un bon servei en el desplaçament de les tropes pels camins, sovint difícils i intrincats, del Principat.¹²

El darrer mapa de Catalunya del segle XVIII a comentar i també el darrer d'aquest treball correspon al que confeccionà Francesc Xavier de Garma i Duran (il·lustració 6).

Es tracta d'un mapa que com en el cas anterior té incorporats els territoris ultrapirinencs, informació que igualment consta en el títol: *Mapa del Principado de Catalunya, y condado del Rosellon*. El perfil és en canvi ben diferent; Garma recupera per al Principat una imatge molt més propera a la real. També en el títol s'informa que l'autor tingué en compte els treballs anteriors del Comte de Darnius i de Josep Aparici, i que ell completa amb més documentació cartogràfica. En conjunt és una peça d'una qualitat artística i documental molt notable, que conegué 4 edicions diferents.¹³ La primera edició, sense data de publicació, cal situar-la cap a l'any 1770 i completa la trilogia dels tres mapes de Catalunya més característics obra dels cartògrafs catalans.

Francesc Xavier de Garma (Alcàntara, 1708 - Barcelona, 1783) amb càrrecs polítics de la ciutat de Barcelona i director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó des de l'any 1740, fou un bon especialista en genealogia i heràldica tal i com es pot observar en la cartel·la feta a base d'escuts de ciutats catalanes.

Conclusions

Com a conclusió de l'evolució de la cartografia de Catalunya en els segles XVII i XVIII la lectura dels dos quadres següents (IV i V) es prou explícita per situar en el seu context els sis mapes comentats. És important recordar, però, que les xifres indicades en els quadres corresponen a les dades de la primera edició de cada mapa sense tenir en compte les variants.

Quadre IV

Lloc d'edició dels mapes de Catalunya (que correspon, en principi, a la nacionalitat dels autors del mapa).

Segle XVII	
País	Nombre de mapes de Catalunya publicats
Països Baixos (Amsterdam i Anvers)	18
França (Paris)	15
Gran Bretanya (Londres)	2
Itàlia (Roma)	2
Espanya (Madrid)	1
Total mapes	38

Font: *Cartografia de Catalunya* (IMCoS 1986).

Quadre V

Lloc d'edició dels mapes de Catalunya (que correspon, en principi, a la nacionalitat dels autors del mapa).

Segle XVIII	
País	Nombre de mapes de Catalunya publicats
Espanya (Madrid i Barcelona)	9
Alemanya (Berlin, Augsburg, Nuremberg)	5
França (Paris)	4
Austria (Viena)	4
Països Baixos (Amsterdam, Leiden)	3
Itàlia (Roma, Milà i Nàpols)	3
Total mapes	28

Font: *Cartografia de Catalunya* (IMCoS 1986)

Pel que fa al segle XVII, l'aportació dels cartògrafs dels Països Baixos (47%) i francesos (39%) es aclaparadora respecte a la resta de països. Ambdós sumats representen un 86% del total. Una explicació d'aquests alts percentatges és la projecció que tingué la cartografia i les tècniques cartogràfiques nascudes als Països Baixos que influïren en tots els països europeus, i molt especialment a Espanya pel fet que els súbdits d'aquest territori depenien de la corona espanyola. La presència francesa en la cartografia de Catalunya durant el segle XVII, tal i com ja s'ha dit, està també ben justificada pels fets polítics que es produïren a Europa a partir de la segona meitat de la centúria i que feien necessària la presència de la cartografia del territori català.

El 14% restant de la producció total del segle correspon a una petita aportació de mapes publicats a Londres i a Roma (2 a cada ciutat) i l'únic cas que es coneix d'un mapa de Catalunya imprès dins de les fronteres de la Península Ibèrica durant el segle XVII correspon al mapa ja citat de Pellicer de Salas y Tovar que porta el següent peu d'impremta: Madrid, 1643.¹⁰ Sobre un total de 38 mapes diferents això representa un percentatge lleugerament superior al 2,5% per tant pràcticament nul.

Un panorama ben diferent és el que ofereix el segle XVIII on el percentatge més alt de països que publicaren mapes de Catalunya es troba a Espanya, amb un total de 9, dels quals 4 ho foren a Barcelona (tres han estat esmentats i comentats en aquest treball). Representa un percentatge del 32%. Aquesta incorporació dels nostres cartògrafs a la confecció de mapes de Catalunya s'inicia el 1720 amb la publicació del mapa de Josep Aparici, continua amb el del Comte de Darnius de 1726 i la resta ja corresponen a la segona meitat del segle, més concretament al tercer terç, moment en que els cartògrafs espanyols es troben en condicions tècniques de començar a competir amb els seus col·legues europeus.

S'hi incorporen amb una bona participació Alemanya i Àustria, aquest darrer país molt lligat a la història de Catalunya i d'Espanya, durant i després de la Guerra de Successió. Entre ambdós països sumen, talment com pel cas d'Espanya, un total de 9 mapes i per tant també un percentatge d'un 32% sobre el total de la producció de mapes de Catalunya del segle. L'aportació dels Països Baixos i França, tan alta en el segle anterior, baixa clarament en el segle XVIII, pel que fa a noves imatges del Principat: 14% i 10,7% respectivament. És significativa i testimonial l'aportació italiana, que es troba també present en el quadre corresponent al segle XVII.

Aquesta reflexió deduïda de la lectura d'aquests quadres, justifica la selecció de les sis peces cartogràfiques que s'han emprat per a documentar aquest treball. Són un exponent dels moments de la producció majoritària de mapes de Catalunya en els diferents períodes d'aquests dos-cents anys.

Pel que fa a l'evolució que es donà en la representació cartogràfica de Catalunya queda palès que s'inicià amb una mostra molt competent —el mapa de Vrints publicat al T.O.T.— i que d'una manera no massa comprensible es produïren algunes irregularitats en mapes editats posteriorment. En conjunt, però, aquesta imatge anirà millorant amb el pas del temps, gràcies a l'aplicació de les noves tècniques cartogràfiques que d'una manera sistemàtica i constant es van anar descobrint a partir de l'aportació i de l'empenta que en aquest camp iniciaren Mercator i Ortelius a finals del segle XVI als Països Baixos.

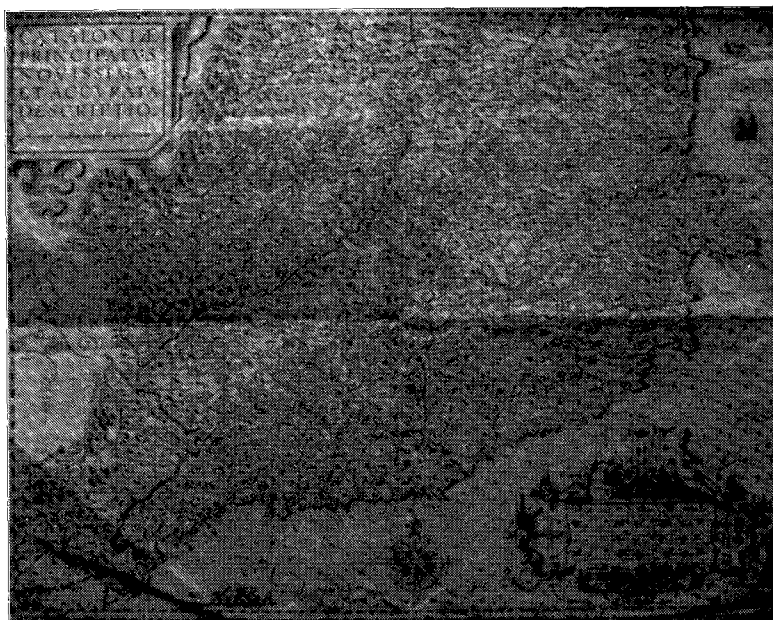
Notes

- ¹ Abraham Ortelius: *Theatrum orbis terrarum*. Antverpiæ: auctories aere et cura impressus absolutumque apud Aegid. Coppernium Diesth, 1570.
- ² Gerard Mercator: *Atlas sive cosmographicæ meditationes de fabrica mundi et fabrica figura*, Gerardo Mercatore rupelmundano... cormographo autore. Duysburgi Clivorum: (Rumoldus Mercator), 1595.
- ³ Ernest Molinè y Brases: *La descripció de Catalunya del P. Diago: text original y notes*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1909.
- ⁴ Josep Iglésies: «Pere Gil, S.L. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del "Llibre primer de la historia cathalana en lo qual se tracta de la historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña", segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona». *Quaderns de Geografia* (Barcelona), I (1949).
- ⁵ Op. cit., p. 156-157 (Fol. 5v, de l'original).
- ⁶ Op. cit., p. 160 (Fol. 8r, de l'original).
- ⁷ *Cartes generales de toutes les parties du monde, ou les empires, monarchies, republicues, estats, peuples. & c. de l'Asie, de l'Afrique, de l'Europe, & de l'Americque, tant anciens que nouveaux, son exactement remarqués, & distingués suivant leur estendue*, par le Sr. Sanson d'Abbeville, geographe ordinaire du roy. A Paris: chez l'auteur "..., chez Pierre Mariette ..., 1658.
- ⁸ Salvador Llobet: «Una descripció geogràfica del principado de Cataluña por José Aparici en el siglo XVIII». *Hispania*, 6 (1946), p. 635-669.
- ⁹ Biblioteca de Catalunya: Sign: Ms. Arx. 516, Ref. 5082.
- ¹⁰ Albert Barella Miró: «El primer mapa de Catalunya imprès a Espanya en el segle XVII». *Cicle de conferències presentat amb motiu del Symposium IMCoS, Barcelona, 3, 4 i 5 d'octubre de 1986*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1986.
- ¹¹ *Nueva descripción geographica del principado de Catalunya por Josep Aparici*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1988 (facsimil de l'obra i opuscle amb text de Montserrat Galera).
- ¹² A la Biblioteca Nacional de Madrid es conserva un mapa manuscrit del comte de Darnius, probablement l'antecedent del que estem comentant: «Mapa del principado de Catalunya, con la frontera de Francia, Aragón y Valencia, donde se allan todos los caminos carreteros dessillados y proyectados para comunicarse los exercitos y destacamentos». Aquest mapa va plegat a la coberta posterior d'un volum també manuscrit i inèdit, que es titula: *Guia de los caminos mas principales del principado de Cataluña, asi carreteros mas quebrados, por los quales puede transitar, exercito, artilleria, carruajes y destacamentos*, hechos por el coronel conde de Darnius, (1705-1720).
- ¹³ Mn. Ig. Colomer: *Cartografia de Catalunya i dels Països Catalans*, fitxa 70, p. 54 de l'edició de 1989.

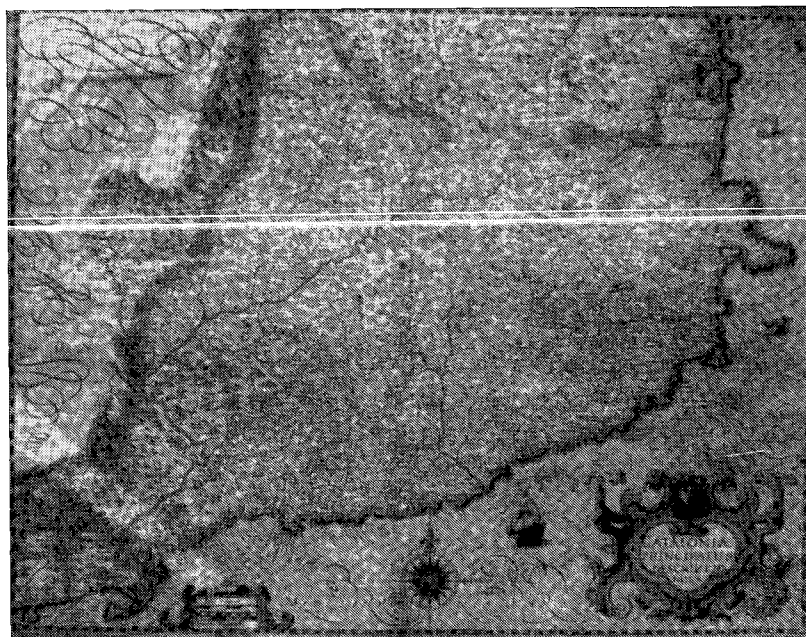
Bibliografia

- ATLANTES NEERLANDICI: BIBLIOGRAPHY OF TERRESTRIAL, MARITIME AND CELESTIAL ATLASES AND PILOT BOOKS, PUBLISHED IN THE NETHERLANDS UP TO 1800: compiled and edited by Dr. Ir. C. Koeman. Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum, 1967-1971. 5 vol.
- CARTOGRAFIA DE CATALUNYA, SEGLES XVII-XVIII: CATÀLEG DE LA CARTOGRAFIA EXPOSADA PER L'INSTITUT DE CATALUNYA A LA SALA D'EXPOSICIONS DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, AMB MOTIU DEL SYMPOSIUM IMCoS, BARCELONA, 3, 4 I 5 D'OCTUBRE DE 1986: Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1986.
- CATÀLEG DEL FONS CARTOGRÀFIC DE L'INSTITUT MUNICIPAL D'HISTÒRIA: MAPES ANTICS DE CATALUNYA, BALEARS I VALÈNCIA (SEGLES XVI-XIX): Anna M. Adroer i Tasis, M. Dolors Florensa i Asensio; Introducció, revisió de fitxes i bibliografia Josep Gasset i Argemí. Barcelona: Ajuntament, 1986.
- COLOMER I PRESES, Ignasi M.: *Cartografia de Catalunya i dels Països Catalans*. Edició revisada i augmentada. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1989.

- GALERA, Montserrat: «El mapa de Catalunya de Josep Aparici». *Nueva descripción geographica del principado de Cataluña, por Josep Aparici*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya. 1988.
- GALERA, Montserrat i VILÀ I VALENTÍ, Joan: «Cartografia de Catalunya: recull històric». *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1985, vol. 19, p. 9-209.
- IGLÉSIES, Josep: «Pere Gil, S.L. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del “Libre primer de la historia cathalana en lo qual se tracta de historia o descripcio natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña”, segons el manuscrit de l’any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona». *Quaderns de Geografia* (Barcelona), I (1949).
- LLOBET, Salvador: «Una descripció geogràfica del principado de Catalunya por José Aparici en el siglo XVIII». *Hispania*, 6 (1946), p. 635-669.
- MONTANER, Maria Carme: «Assaig d’anàlisi formal dels mapes de Catalunya del segle XVIII». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 22 (juny 1990), p. 59-69.
- PASTOUREAU, Mireille: *Les atlas français, XVIe-XVIIe siècles: répertoire bibliographique et étude*. Paris: Bibliothèque Nationale, Département des Cartes et Plans, 1984.

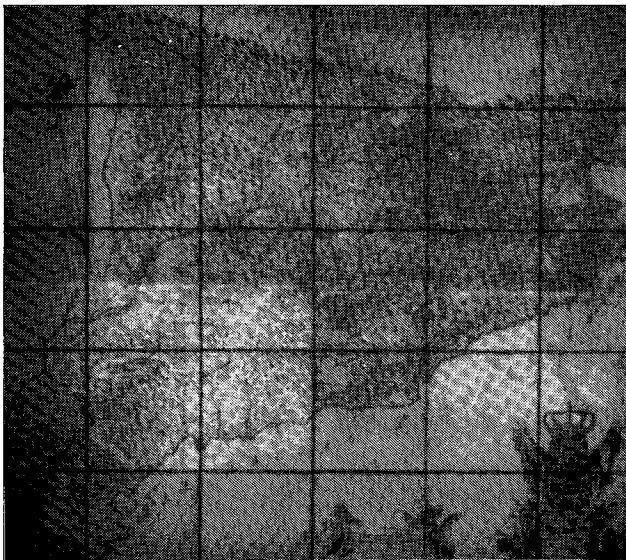
Il·lustració núm. 1. Cataloniae principatus novissima et accurata descriptio. Antverpiae excudebat Joannes Baptista Vrinus, (1603).

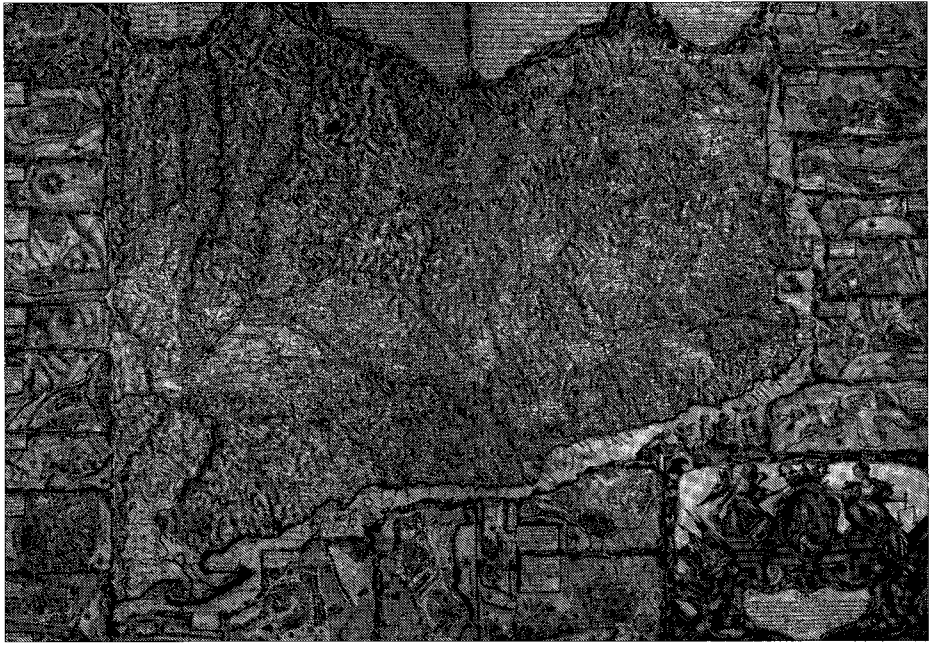
Il·lustració 2. Cataloniae principatus descriptio nova, (Gerard Mercator, 1611).

Il·lustració 3. Principauté de Catalogne divisée en neuf dioceses; et en dix-sept vegueries, & c., mais le comté de Rousillon, ou est l'evesche d'Elne, transferé a Perpignan, ou sont les veguerie de Perpignan, souveguerie de Valspir, veguerie de Villefranque en Conflans, souveguerie de Capsir, encor le Val de Carol, la Torre de Cerdagne, & c. dans le comté de Cerdagne, sont a present reunits a la France, par le Sr. Sanson d'Abbeville geogr. ord. de St. Mte. Avec privilege pour vingt ans, 1660.

Il·lustració 4. Nueva descripción geographica del principado de Catalunya, al rey nuestro Señor por Josef Aparici, geografo de S.M. 1720.

Il·lustració 5. Nuevo mapa del principado de Cathaluña y sus confines..., que saca a la luz y ofrezce al Rey N. Sr. D. Olaguer de Dardena Darnius Taverner Aragon y Aybar, conde de Darnius; D. Marcos Lomelin sculp. en B(arcelona), año 1726.

Il·lustració 6. Mapa del principado de Cataluña y condado de Roseillon, por D. Francisco Xavier de Garma y Duran, secretario de S.M. regidor perpetuo de la ciudad de Barcelona, y archivero del real y gral. Archivo de la Corona de Aragon. (c. 1770).